

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI IR NEAPYKANTOS KALBA: KUR PRASIDEDA IR KUR BAIGIASI SAVIRAIŠKOS LAISVĖS RIBOS?

Aurelijus GUTAUSKAS

*Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedra
Saulėtekio al. 9, 10222 Vilnius
Telefonas (8 5) 236 6185
El. paštas: aurelijus.gutauskas@tf.vu.lt
ORCID ID: 0000-0002-9042-4055*

Žaneta NAVICKIENĖ

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos
Statutinio ugdymo institutas
Ateities g. 20, LT-LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 474
El. paštas: zaneta.navickiene@mruni.eu
ORCID ID: 0000-0002-8402-6333*

DOI: 10.13165/PSPO-22-29-08

Anotacija. Saviraiškos teisė – kiekvienos demokratinės valstybės realizuojama žmogaus teisė aktualiais valstybės ir visuomenės klausimais ir kitomis svarbiomis aktualijomis. Tačiau šios teisės įgyvendinimas negali būti beribis, jos realizavimas gali būti ribojamas atsižvelgiant į kitus saugomus interesus, gėrį ir pamatines vertybes, kuriems gali būti padaroma didesnė žala nei pati realizuojama saviraiškos laisvė. Šiuo straipsniu fokusuojamas dėmesys į leistino ir draudžiamo veiksmo takoskyrą, remiantis nacionaline ikiteismine ir teismine, taip pat Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktika, diskutuojama – kur yra ribos tarp baudžiamosios atsakomybės, kuomet pripažįstamas saviraiškos teisės pažeidimas, ir vienos iš demokratijos vertybių – žodžio laisvės.

Atliktų ikiteisminių ir teismų sprendimų dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos analizė parodė, kad diskrecija nustatant saviraiškos ribas sudaro galimybę interpretuoti neapykantos kalbos ir saviraiškos laisvės ribas, taigi, ne visada aiškiai, labiau net dviprasmiškai traktuoti ir taikyti baudžiamojo įstatymo nuostatas, skirtingai vertinant patį saviraiškos veiksmą, pabrėžiant neapykantą kurstančios kalbos pavojingumo laipsnį, pateikiant argumentaciją dėl informacijos paskleidimo būdų, neteisėtų veiksmų intensyvumo ir pan. Gryninant neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos ir saviraiškos laisvės takoskyrą, siūlytinas administracinės atsakomybės taikymas ir prevencinių veiksmų aktyvinimas.

Pagrindinės sąvokos: neapykanta, neapykantos kalba, saviraiškos laisvė.

Įvadas

Tyrimo aktualumas. Asmens saviraiškos laisvė yra saugotina demokratinės visuomenės teisinė vertybė, tačiau ji nėra ir negali būti absoliuti. Todėl net ir diskutuojant visuomenėje svarbiais bendrojo intereso klausimais, turi būti gerbiamos kitų asmenų teisės, jų garbė ir orumas, dalykinė reputacija. Be to, kinta visuomenė, žmonės, aplinka, bendravimo ir nuomonės sklaidos priemonės. Išsiplėtė ir viešosios erdvės suvokimas, keičiasi žmonių mentalitetas bei jų suvokimo lygis.

Laivē reikšti mintis yra įtvirtinta tiek Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Konstitucijos 25 str. 1 d., tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 str. 1 d. Tačiau saviraiškos teisės įgyvendinimas negali būti beribis, saviraiškos teisės realizavimas gali būti ribojamas atsižvelgiant į kitus saugomus interesus ir vertybes, kuriems dėl saviraiškos teisės įgyvendinimo gali būti padaroma didesnė žala ir tai gali sukelti visuomenėje neigiamus padarinius.

Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos ar diskriminacijos kurstymu, šmeižimu ar dezinformacija (LR Konstitucijos 25 str. 4 d.). Žmogaus įsitikinimais negali būti pateisinamas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas (LR Konstitucijos 27 str.). Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis LR Konstitucijos ir kitų įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (LR Konstitucijos 28 str.). Šie panašūs teiginiai ypač akcentuojami mokslo darbuose, taip pat taikomuosiuose tyrimuose, kuriuose nagrinėjami neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos aktualijos. Pastarojo laikotarpio Lietuvoje nagrinėtinus šios srities klausimus sąlyginai galima skirstyti į tris pagrindines grupes: pirma, kompleksinius, skirtus teisėsaugai ir visai visuomenei¹; antra, edukacinius, skirtus teisėsaugos pareigūnų gebėjimams, reikalingus neapykantos atpažinimui, kvalifikavimui ir tyrimui, ugdyti²; trečia, teisinius, apimančius tokių veikų kvalifikavimo, įrodinėjimo, nacionalinių teismų sprendimų tarpusavio sinchronizavimui, taip pat šių teismų sprendimų atitikties EŽTT praktikai³. Būtent ši paskutinė klausimų grupė akcentuojant ir 170 str. taikymo aktualijas, ypač turėtų dominti mokslininkus ir praktikus – mat priimama naujausia EŽTT praktika labai svarbi ikiteisminio tyrimo subjektų (tyrėjų, prokurorų), taip pat ir teismų būsimiems sprendimams. Todėl šiame tyrime bus siekiama išryškinti teisinius taikymo aspektus. Pažymėtina ir tai, kad atskleidžiant neapykantos nusikalstamas veikas, svarbus vaidmuo tenka specialistui ir jo teikiamoms išvadoms, ikiteisminio tyrimo tyrėjo užduodamų specialistams klausimų tikslingumui ir turiniui. Kaip praktika rodo, dažnai specialisto išvados pateikiamos abejotino pobūdžio, o tai silpnina surinktus įrodymus ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą. Kai kada specialisto išvados pateikiamos ir prieštaringos. Todėl specialių žinių panaudojimo tiriant neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbos atvejus irgi yra ta vertintina sritis, kuri turėtų sulaukti deramo mokslininkų ir praktikų dėmesio.

Tyrimo naujumas. Lietuvoje, manytina, kad neapykantos kurstymo veikos teisinis reguliavimas vis dar vystosi. Todėl labai svarbus mokslininkų indėlis analizuojant ir vertinant teismų sprendimus ir juose pateikiamus argumentus šios kategorijos bylose, taip pat nustatant kriterijus/konceptualizuojant pagrindines neapykantos kurstymo veikos teisinio reguliavimo dimensijas, kurios padėtų suprasti saviraiškos laisvės ribas, taip pat aiškiai išgryninti kriterijus dėl 170 str. taikymo praktiką. Pažymėtina, kad Lietuvoje nuolat grįžtame prie svarstymų dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo, ypatingai suaktyvėjusi neapykanta grįstų idėjų sklaida prieš LGBT bendruomenę. Štai 2020 m. sausio 14 d. paskelbtas sprendimas byloje BEIZARAS IR LEVICKAS

¹ Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: situacijos Lietuvoje apžvalga. 2020. [žiūrėta 2022-02-12]. Prieiga internetu: <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2021/02/NEAPYKANTOS-NUSIKALTIMAI-IR-NEAPYKANTOS-KALBA-SITUACIJOS-LIETUVOJE-AP%C5%BDVALGA.pdf>

² Plačiau žr. Navickienė Ž., Miliūnė K. Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus. Mokymo ir metodinė priemonė. Kaunas: Lietuvos žmogaus teisių centras. 2020. P. 1-243. Taip pat žr. Velička V., Gutauskas A., Navickienė Ž., Laužikas L. Institucijų atsakai į neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus. Mokymo metodologija. Vilnius, 2022.

³ Bilius M., Navickienė Ž., Velička V. Hate crimes: evaluation of Lithuanian courts' decisions in the light of the practice of the European Court of Human Rights. Vytauto Didžiojo universitetas. Baltic Journal of Law & Politics. 2021, 14 (1). P. 22-47.

prieš Lietuvą (peticija Nr. 41288/15)⁴. Šioje byloje EŽTT nusprendė, kad Lietuvos valdžios institucijoms atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą dėl neapykantos kurstymo, pareiškėjai buvo diskriminuojami dėl jų seksualinės orientacijos. Todėl teismas konstatavo, kad Lietuva pažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 14 str. (diskriminacijos uždraudimas), taikomą kartu su 8 str. nuostatomis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą)⁵. Taip pat teismas nusprendęs, kad pareiškėjai skųsdamiesi dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu neturėjo veiksmingos vidaus teisinės gynybos priemonės, nustatė atskirą Konvencijos 13 str. (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę) pažeidimą. Kitaip tariant, šios bylos kontekste buvo suformuluoti BK 170 str. taikymo homofobinės neapykantos kalbos nusikaltimuose standartai – pamatas tolimesnei 170 str. taikymo praktikai.

Šio straipsnio **tikslas** – išanalizuoti neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ir saviraiškos laisvės takoskyrą kaip būtiną elementą baudžiamosios atsakomybės už minėtas nusikalstamas veikas apibrėžčiai.

Realizuojant šį tikslą, keliami keturi pagrindiniai **uždaviniai**:

Identifikuoti esmines su saviraiškos laisvės ir neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ribomis susijusias aktualijas.

Įvertinti ikiteisminių tyrimų dėl neapykantos kalbos nutraukimo ypatumus.

Įvertinti neapykantos kalbos bylų užbaigimo baudžiamuoju įsakymu ypatumus.

Pasiūlyti sprendimus, galinčius padėti išspręsti problemines aktualijas dėl saviraiškos laisvės ir neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos takoskyros.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu buvo išanalizuota 12 aktualių nacionalinio lygmens sprendimų (5 nacionalinių teismų sprendimai, 6 prokuratūros sprendimai, vienas policijos nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą) ir 4 aktualūs EŽTT sprendimai. Tyrime naudotas sisteminės analizės metodas taikytas nagrinėjant ir apibendrinant pagrindines su neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos ir saviraiškos laisvės atribojimu susijusias problemas. Kritinės analizės metodu buvo siekiama pateikti sisteminį požiūrį į ikiteisminio tyrimo ir teismų sprendimų priėmimo aktualijas neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos bylose. Dedukcijos ir indukcijos metodai panaudoti išskiriant svarbiausias su šiuo tyrimu susijusias nuostatas ir apibendrinant gautus tyrinėjimo rezultatus.

Diskusiniai neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos aspektai

Diskrecija dėl saviraiškos ir veikos pavojingumo ribų nustatymo kelia daug diskusijų ir neleidžia suformuoti vieningos ikiteisminės ir teisinės praktikos bylose dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos. Todėl natūralu, kad esminis klausimas: kur yra saviraiškos ribos? Ribos tarp baudžiamosios atsakomybės ir vienos iš demokratijos vertybių – žodžio laisvės. Kaip nustatyti, kad vieno asmens teisės įgyvendinimas netaptų kitų asmenų teisių ar kitų saugomų vertybių pažeidimu?

⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020-01-14 sprendimas byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą (peticijos Nr.4128/150). [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internetu: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/BEIZARAS_ir_Levickas_2020_sprendimas.pdf

⁵ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Roma, 1950 metų lapkričio 4 diena. [žiūrėta 2022-04-22]. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>

Taikant baudžiamosios teisės priemones už neigiamus komentarus kitų asmenų atžvilgiu būtina atsižvelgti į konkuruojančius interesus: viena vertus, asmens teisę į saviraiškos laisvę pagal Konvencijos 10 str. ir, kita vertus, homoseksualių asmenų teisę į privatų gyvenimą, garantuojamą pagal Konvencijos 8 str. Šiuo požiūriu reikšmingas EŽTT 2020 m. birželio 11 d. sprendimas byloje Lilliendahl prieš Islandiją (peticijos Nr. 29297/18)⁶. Šioje byloje į EŽTT kreipėsi ne neapykantos nusikaltimo auka, o asmuo, nubaustas už savo komentarus homoseksualios orientacijos asmenų atžvilgiu, kuris teigė, jog toks nuteisimas pažeidė Konvencijos 10 str. garantuojamą jo saviraiškos laisvę. EŽTT šioje byloje konstatavo, jog viešai pareiškėjo paskelbti homoseksualius asmenis įžeidžiantys ir niekinantys komentarai, pagrįsti išankstiniu nusiteikimu ir netolerancija, nebuvo pateisinami. Šioje byloje teismas priminė, jog pagal EŽTT praktiką neapykantos kalbos sunkiausios formos patenka į Konvencijos 17 str., uždraudžiančio piktnaudžiavimą teisėmis, taikymo sritį ir neturi apsaugos pagal Konvencijos 10 str., ginantį saviraiškos laisvę.

Pagrindinis klausimas EŽTT Z.B. prieš Prancūziją byloje⁷ buvo santykis tarp saviraiškos laisvės ir visuomenės interesų. Primintina, kad saviraiškos laisvė, inter alia, įtvirtinta Konvencijos 10 str. Šio straipsnio pirmoji dalis teigia, kad „kiekvienas turi teisę į saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti nuomonę, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų“. Nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad ši laisvė yra absoliutaus pobūdžio, tačiau skaitant minėtos teisės normos tekstą, akis užkliūva už 2 d., kurios dispozicijoje nurodoma, kad „naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai yra susiję ir su pareigomis bei atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje yra būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir bešališkumą“. Kitais žodžiais tariant, Konvencijos nuostatos neįtvirtina saviraiškos laisvės kaip absoliučios teisės, kurios negalima riboti jokiais atvejais. Priešingai – Konvencija numato galimybę riboti šią teisę. Vis dėlto, Teismas šioje byloje brėžia ribą, kas priimtina kaip Europos gyventojų saviraiškos laisvė, o kas ją peržengia. Terorizmas, kaip ir genocidas, panašu, yra pernelyg jautrios temos Europoje, taigi ir saviraiškos laisvė šiose srityse vertinama griežčiau.

Pagal EŽTT praktiką artistinės saviraiškos laisvė, įgalinanti dalyvauti keičiantis visų rūšių kultūrine, politine ir socialine informacija bei idėjomis, patenka į laisvės gauti ir teikti informaciją ir idėjas, įtvirtintos Konvencijos 10 str., sąvoką⁸. Nuomonės gali būti išreikštos ne tik artistiniu darbu, bet ir per elgesį (2014 m. spalio 21 d. sprendimas byloje Murat Vural prieš Turkiją, peticijos Nr. 9540/07; 2014 m. spalio 30 d. sprendimas byloje Shvydka prieš Ukrainą, peticijos Nr. 17888/12, 37–38 punktai). Ši laisvė, atsižvelgiant į apribojimus, nustatytus Konvencijos 10 str.

⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020-05-20 sprendimas byloje Carl Jóhann Lilliendahl v. Iceland (application no. 29297/18). [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internetu: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-203199%22%5D%7D>

⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021-09-02 sprendimas byloje Affaire Sanchez c. France (application no. 45581/15). [žiūrėta 2022-01-17]. Prieiga internetu <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-211599%22%5D%7D>

⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018-07-18 sprendimas byloje *Mariya Alekhina ir kiti prieš Rusiją*, peticijos Nr. 38004/12). [žiūrėta 2022-01-18]. Prieiga internetu: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-184666%22%5D%7D>

2 d., taikytina ne tik „informacijai“ ar „idėjoms“, kurios priimamos palankiai arba laikomos nekaltomis ar nereikšmingomis, bet ir toms, kurios žeidžia, šokiruoja ar trikdo (2018 m. liepos 17 d. sprendimas byloje Mariya Alekhina ir kiti prieš Rusiją, peticijos Nr. 38004/12; 2018 m. sausio 30 d. sprendimas byloje UAB „Sėkmadienis“ prieš Lietuvą, peticijos Nr. 69317/14). Pagal Konvencijos 10 str. 2 d. nuostatas, naudojimas šiuo straipsnyje įtvirtintomis laisvėmis, kadangi tai yra susiję ir su pareigomis bei atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurie demokratinėje visuomenėje yra būtini valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos interesais, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą.

Štai visuomenėje didelio atgarsio sulaukęs įvykis, kuomet aktoriai bažnyčioje atliko performansą, taip panaudodami metaforą, kuria buvo siekiama sukelti visuomenės diskusiją apie pedofiliją tarp dvasininkų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas bylą kasacine tvarka konstatavo, kad bažnyčioje nuteistųjų atlikti veiksmai laikytini saviraiška. Savo turiniu tai buvo komercinio šou renginio reklama. Tokio tikslo – sukelti visuomenės diskusiją apie pedofiliją tarp dvasininkų – šie veiksmai, arba performansas, neatspindėjo, bent jau tokios sąsajos objektyviai iš šalies neįžiūrimos. Tačiau net jei toks nuteistųjų tikslas ir buvo, tai jo įgyvendinimas, atsižvelgiant į pasirinktą laiką ir vietą, nebuvo proporcingas kitų žmonių konstitucinių teisių pažeidimo atžvilgiu. Pažymėtina, kad asmenys nuteisti ne už pačią saviraišką, jos idėją, pasirinktą išraiškos formą ir būdą kaip tokius, bet už viešosios tvarkos pažeidimą, kuriuo sutrikdytos religinės išskilmės ir apeigos⁹.

Neapykantos kalbos sąvokos tiesiogiai įtvirtintos įstatymuose ar kituose teisės aktuose nėra. Jos iš esmės neapibrėžia ir konvencijos ar tarptautinės sutartys. Tai nėra įprasta nusikalstama veika, kuri būtų aiškiai apibrėžta baudžiamajame įstatyme, kaip kad vagystė ar išžaginimas. Jokia tarptautinė sutartis neįtvirtina neapykantos nusikaltimą (angl. hate crime) apibrėžimo. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos Demokratiškos institucijų ir žmogaus teisių biuras yra suformulavęs „darbinį“ apibrėžimą: nusikalstama veika ir neapykantos motyvacija sudaro neapykantos nusikaltimą, taigi tai nusikalstama veika, atlikta turint išankstinį nusistatymą prieš asmenį (nužudymas, užpuolimas, turto sugadinimas ir kitos veikos), ir neapykantos motyvas, kurį reikia įrodyti, yra lemiamas¹⁰. Neapykantos nusikaltimai bendriausia prasme apima tas nusikalstamas veikas, kurių motyvas yra neapykanta „kitokiems“ žmonėms dėl jų priklausymo tam tikrai - socialinei, religinei, tautinei, etninei, ideologinei ar kitai grupei¹¹. Atkreipiamas dėmesys į tai, jog yra ir tipinių neapykantos nusikaltimų sudėčių – neapykantos kurstymas, gali būti ir nužudymas ar sveikatos sutrikdymas dėl neapykantos arba kapų išniekinimas. Šios veikos priklauso nuo nusikaltimų ar nusižengimų sudėčių įtvirtinimo konkrečios valstybės įstatymuose. Iš esmės būti bet kuri nusikalstama veika, jei padaroma dėl neapykantos motyvų, bendriausia ir plačiausia prasme gali būti laikoma neapykantos nusikaltimu¹².

⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2021 m. balandžio 27 d. nutartis Baudžiamajame byloje Nr. 2K-56-511/2021.

¹⁰ Manual on Joint Hate Crime Training for Police and Prosecutors. OSCE/ODIHR 2018. P. 19. [žiūrėta 2022-03-01]. Prieiga internetu: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/b/402296.pdf>

¹¹ Isokaitė I. Neapykantos kalbos: saviraiškos laisvės ribų beiėškant. Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys. Vilnius: Spauda, 2014. P. 223.

¹² Ten pat.

Galiojančiame baudžiamajame įstatyme yra draudžiamas neapykantos kurstymas įžeidžiančiais, niekinančio pobūdžio veiksmais, neapykantos kurstymas viešoje erdvėje (pvz., internete) neretai nesiekia tokio pavojingumo lygmens baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. Be to, baudžiamoji atsakomybė demokratinėje visuomenėje turi būti suvokiama kaip kraštutinė, paskutinė priemonė (ultima ratio), naudojama teisinių gėrių, vertybių apsaugai tais atvejais, kai švelnesnėmis priemonėmis tų pačių tikslų negalima pasiekti. Atsižvelgiant į tai, jog šiuo metu vyrauja pozicija, kad vienas lakoniškas neetiškas komentaras nesukelia grėsmės įstatymo saugomoms vertybėms, kad būtų galima taikyti baudžiamąją atsakomybę, asmenys lieka apskritai nenubausti. Kita vertus, jeigu ikiteisminio tyrimo pareigūnai tokio ikiteisminio tyrimo medžiagą perduotų į teismą, manytina, kad rezultatas būtų aiškus. Žinoma, kad šių nusikalstamų veikų neišaiškinimas ar netinkamas jų kvalifikavimas skatina nukentėjusiųjų nepasitikėjimą teisės saugos institucijomis. Kartu šie nusikaltimai daro didesnę žalą ir nukentėjusiojo asmens psichologinei būklei.

Tad teismui tenka sunki užduotis – suderinti dvi lygiavertes vertybes – teisę į saviraišką ir teisę į lygiateisiškumą, o kartu rasti ir apibrėžti takoskyrą tarp šių dviejų vertybių. Nėra nei aiškių kriterijų, nei vieningos teismų praktikos, todėl sunku orientuotis ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams. Akivaizdu, jog gatvėje nustatyti neapykantos apraiškas lengviau nei internetinėje erdvėje, nes vienus ar kitus atliktus veiksmus viešoje vietoje galima traktuoti ir kaip viešosios tvarkos pažeidimą. Internete tai padaryti sunkiau. Be to, reikalinga ir specialisto pagalba. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas, kriminalizuodamas neapykantos kalbą, paliko pareigą įstatymo taikytojui byla po bylos formuoti praktiką, konstatuojant, kokie konkretūs veiksmai gali būti laikomi tiek pavojingais, kad būtų galima už juos taikyti griežčiausią atsakomybės formą – baudžiamąją atsakomybę.

Ikiteisminiai tyrimai dėl neapykantos kalbos: jų nutraukimo ir atnaujinimo ypatumai

Dažnai praktikoje, viena vertus, dėl neapykantos nusikaltimų susiduriama su situacijomis, kuomet Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba prašo pradėti ikiteisminius tyrimus pagal BK 170 str., pateikdama įvairius neapykantos kalbos komentarus apie homoseksualius asmenis, paskelbtus po vaizdo įrašais socialiniame tinkle „Facebook“ ar vaizdo įrašų dalinimosi platformoje „YouTube“. Kita vertus, ikiteisminio tyrimo pareigūnai atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą, remdamiesi BPK 168 str. 1 d. ir 3 str. 1 d. 1 punkte numatyta aplinkybe, jog nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Tarp atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą motyvų dažniausiai akcentuojama tai, kad: 1) visi šie komentarai yra negatyvūs ir įžeidūs, juose išdėstytas pasipiktinimas, neigiama nuomonė yra nekorektiški; 2) šiuose asmenų komentaruose yra reiškiamas tik kritiška nuomonė ir juose nėra raginimo tiesiogiai smurtauti, taip pat nėra raginimo tiesiogiai kurstyti kitus asmenis niekinti, žeminti, įžeidinėti, diskriminuoti tam tikrą žmonių grupę ar atskirus šios grupės narius. Todėl jie savo pavojingumo laipsniu neatitinka BK 170 str. numatyto nusikaltimo; 3) aplinkybė, jog komentarus galėjo matyti daug asmenų, nereiškia, kad kurstoma nesantaika, o BK 170 str., nors ir apriboja asmens laisvę skleisti informaciją, tačiau neuždraudžia asmens teisės į saviraiškos laisvę, kuri yra vienas iš esminių demokratinės visuomenės pagrindų ir viena svarbiausių jos pažangos bei kiekvieno individo tobulėjimo sąlygų; 4) baudžiamoji teisė - paskutinė teisinė priemonė ir kaip atsakomybės forma taikytina tik išimtiniais atvejais. Tai reiškia, kad esant galimybei kilusį ginčą ir atsakomybės

klausimą išspręsti kitomis teisinės atsakomybės priemonėmis (civilinės, administracinės teisės priemonėmis ar taikant drausminę atsakomybę), baudžiamosios atsakomybė klausimas nesvarstomas¹³. Apskundus atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą aukštesniajam prokurorui, paprastai šis sprendimas paliekamas galioti, detalizuojant tam tikrus šio ikiteisminio tyrimo nepradėjimo aspektus, tarp kurių akcentuojama, jog socialinėje medijoje pateikti vieši komentarai buvo parašyti suvokiant veikos pavojingumą ir norint paskatinti visuomenės neigiamą reakciją į homoseksualius asmenis bei kurstant juo diskriminuoti ir smurtauti prieš juos. Todėl tokie pasisakymai negalėjo sukelti realios grėsmės aptariamo baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms, t. y. pažeisti seksualinių mažumų lygiateisiškumą, jų, kaip bendruomenės, orumą ta apimtimi, kuria orumas ginamas pagal BK 170 str., taip pat šie prieštaraujantys moralei pareiškimai negalėjo realiai sukurstyti skaitytojų smurtauti prieš šią žmonių grupę. Be to, pažymima ir tai, jog nors seksualinių mažumų teisių tema Lietuvoje yra aktuali, ją supa tam tikra socialinė įtampa, tačiau bendras socialinis kontekstas nėra toks įtemptas, kad savaime pateisintų griežtesnius su juo susijusio saviraiškos laisvės ribojimus ir baudžiamosios atsakomybės kaip ultima ratio (paskutinės priemonės) taikymą. Akcentuojama, kad laisvė reikšti savo mintis ir įsitikinimus yra vienas svarbiausių demokratinės visuomenės principų, o demokratinėje visuomenėje vietos yra visokiems nuomonėms. Todėl vien tai, kad asmenys savo nuomonę reiškė emociškai, pikta, neetiškai bei galima tokiu būdu įžeidė tam tikros grupės atstovus, nereiškia, kad į tokius jų veiksmus privalo būti reaguojama baudžiamosiomis teisinėmis priemonėmis.

Ikiteisminio tyrimas nepradedamas ir pateikiant skundus tiek ikiteisminio tyrimo teisėjui, tiek ir aukštesniajam teismui. Tarp atsisakymo motyvų dažnai pažymima, jog sprendžiant iš socialiniuose tinkluose paskelbtų komentarų matyti, kad jie išreiškia neigiamą komentarų autorių požiūrį į seksualines mažumas (gėjus), pats komentarų turinys yra neigiamas, niekinančio pobūdžio, nukreiptas prieš homoseksualių žmonių grupę, o komentarų autoriai saviraiškos laisvę įgyvendino netinkamai. Tačiau sprendžiant iš komentarų turinio, nėra pagrindo išvadai, jog pateikdami šiuos viešus komentarus asmenys veikė suvokdami savo veikos pavojingumą ir norėdami paskatinti visuomenės neigiamą reakciją į homoseksualius asmenis bei kurstė juos diskriminuoti ir smurtauti prieš juos. Dažnai atkreipiamas dėmesys į tai, kad seksualinių mažumų teisių tema Lietuvoje yra aktuali, ją supa tam tikra socialinė įtampa, tačiau tai savaime nepateisina griežtesnių su tuo susijusių saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimų ir baudžiamosios atsakomybės kaip ultima ratio taikymo. Taip pat pažymima, kad komentarai yra lakoniški, nekonkretūs ir detalčiau nemotyvuoti, t. y. apie smurtą komentuose kalbama tik abstrakčiai. Be to, dauguma komentarų pateikiami kaip retoriniai klausimai, ką rodo šauktukų ir klaustukų vartojimas. Todėl tai, kad komentuose vartojami žodžiai yra labiau žeminančio, neigiamo negu smurtauti skatinančio pobūdžio, suteikia pagrindą išvadai, kad šie pasisakymai negalėjo sukelti realios grėsmės aptariamo baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms, taip pat jais socialinio tinklo „Facebook“ ir vaizdo bei įrašų dalinimosi platformos „YouTube“ skaitytojai realiai negalėjo būti sukurstyti smurtauti prieš šią žmonių grupę. Papildomai konstatuojama, kad autoriai parašė po vieną, daugiausia trumpą komentarą, kas rodo, jog komentarai buvo rašomi ne sistemingai, siekiant paveikti, įtikinti, paskatinti neigiamą visuomenės reakciją į homoseksualus, sukurstyti iš tikrųjų

¹³ Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Kriminalinės policijos Nusikaltimų nuosavybei tyrimo valdybos I - ojo skyriaus vyresniosios tyrėjos 2019-07-08 nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą medžiagoje Nr. M-1-01-43801-19.

panaudoti smurtą minėtus asmenis, o jų autoriai atsitiktinai po vieną kartą išreiškė savo nuomonę. Tai rodo, jog nėra pakankamo pagrindo baudžiamajai atsakomybei taikyti. Aukštesnysis teismas dar konstatuoja ir tai, kad tolimesnis proceso tęsimas baudžiamojo proceso tikslų atžvilgiu būtų beprasmiu, reikštų nereikalingą lėšų bei proceso dalyvių laiko švaistymą.

Nepaisant to, kad skundai dėl ikiteisminio tyrimo nepraėjimo praeina visą baudžiamojo proceso apskundimo mechanizmą, neapykantos nusikaltimų atvejais praktikoje ryškėja ir nauja tendencija. Vyriausiasis prokuroras savo iniciatyva, vadovaudamasis Konvencijos 46 str., 1995 m. balandžio 27 d. įstatymo Nr. I-865 „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ 3 str. 2 d., EŽTT 2020-01-14 sprendimu byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą (peticijos Nr.4128/15) bei BPK 2, 168, 169,170, 174 ir 217 str. nuostatomis, naikina tyrėjų ir žemesnių prokurorų priimtus nutarimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir pats pradeda ikiteisminį tyrimą pagal požymius nusikaltimų, numatytų Baudžiamojo kodekso 170 str. 2 ir 3 d. Tokiu būdu vyriausiasis prokuroras pažymi, jog ikiteisminio tyrimo pareigūno ir žemesnio prokuroro procesiniais sprendimais be pakankamo pagrindo suabsoliutinama asmens teisė į saviraiškos laisvę. Labai svarbu tai, kad vyriausiasis prokuroras pirmiausia tarp svarbiausių motyvų pradėti ikiteisminį tyrimą, akcentuoja EŽTT 2020 m. sausio 14 d. sprendimo byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą (peticijos Nr.4128/15)¹⁴ svarbą ir jame suformuluotus BK 170 str. taikymo homofobinės neapykantos kalbos nusikaltimuose standartus¹⁵. Šiame kontekste aukštesnysis prokuroras papildomai atkreipia dėmesį ir į ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorams proceso veikloje privalomas Generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu Nr. 17.9.-4265 patvirtintas „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo ypatumų metodinės rekomendacijos“. Jose nurodyta, jog neapykantos kurstymas nebūtinai turi reikšti raginimą atlikti smurtą ar kitas nusikalstamas veikas. Konkrečių gyventojų grupių agresyvus įžeidinėjimas, pajuoka, žeminimas valdžios institucijoms turi būti pakankamas pagrindas kovoti su neapykantą kurstančia kalba. Net ir pavienių neteisėtų veiksmų (komentarų) atvejais veika gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę atsižvelgiant į tokių veiksmų (komentarų) pobūdį (kraštutinumą, aiškų diskriminacinį pobūdį, akivaizdų raginimą diskriminuoti, smurtauti, kėsintis į asmenų fizinį ir psichinį vientisumą ir pan.). Net ir į vieno neapykantos komentaro, kuriame išreikštas grasinimas nužudyti, paskelbimą socialinėje paskyroje reikėtų žiūrėti rimtai¹⁶. Be to, atkreipiamas dėmesys ir į kiekybinės paskelbtų komentarų išraiškos svarbą bei tai, jog tik nedidelė dalis komentarų sąrašė nurodytų komentatorių naudoja slapyvardžius. Šių komentarų sąrašė yra nuorodos į daugumos komentatorių naudotus asmeninius profilius, kurių pavadinimus sudaro ir fragmentai iš šių vartotojų vardų bei pavardžių, taip pat yra ir daugumos tokius komentarus rašiusių vartotojų vardai ir pavardės. Nors kai kurios jos yra transkribuotos nenaudojant lietuviškų rašmenų (ą, č, è, š, ū, ž raidžių), tačiau vien tai nėra aplinkybe, esmingai

¹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020-01-14 sprendimas byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą (peticijos Nr.4128/150).

¹⁵ Vilniaus apygardos prokuratūros 2020-10-08 nutarimas panaikinti nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir pradėti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminio tyrimo Nr. M-1-01-43801-19.

¹⁶ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-30 įsakymu Nr. 17.9.-4265 patvirtintas „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo ypatumų metodinės rekomendacijos“. Žr. https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/04/neapykantos_nusikaltimu_tyrimo_metodines_rekomendacijos.pdf

kliudančia be abejonių identifikuoti tokių asmenų tapatybes. Dar vienas problemiškas šių ikiteisminių tyrimų aspektas – detaliam neapklausiama patys nukentėjusieji asmenys.

Teisėsaugos institucijų praktikoje dėl neapykantos kalbos pasitaiko ir kitokių baudžiamojo proceso aspektų, kuomet pradėti ikiteisminiai tyrimai nutraukiami, o vėliau aukštesniojo prokuroro nutarimu atnaujinami. Ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas dėl to, jog socialinio tinklo paskyroje „Facebook“ jo savininkas nuo nepažįstamo asmens iš jo socialinio tinklo „Facebook“ paskyros gavo jam adresuotą asmeninę žinutę su tekstu: „susikisk y sikna ranksluosti kad sudai nebyretu“; „suka akmenim uzmetysiu jei pamatysiu“¹⁷. Pareiškėjo teigimu, žinutės autorius tokiais žodžiais tiesiogiai ragino jį nužudyti (užmėtyti akmenimis), tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ir kurstė diskriminuoti jį ir konkrečią žmonių grupę dėl homoseksualios orientacijos. Šis ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, konstatavus, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Pagrindiniais nutraukto ikiteisminio tyrimo motyvais laikytina tai: 1) šiuo komunikacijos aktu išsakoma asmeninė nepakanti nuomonė apie kitą konkretų asmenį. Ir nors šiuo pasisakymu skleidžiama panika bei įžeidimai konkrečiam „Facebook“ paskyros turėtojui, tačiau ji kilo ne tik ir ne tiek dėl jo seksualinės orientacijos, o dėl jo elgesio bei atitinkamai dėl įsitikinimų ir pažiūrų. 2) nors komentaras „Facebook“ paskyroje vertintinas kaip aštrus, neetiškas, įžeidus ar žeminantis bei viešai matomas, tačiau negali būti vertinamas kaip kurstantis smurtą ir diskriminaciją ar skatinantis neapykantą asmenų grupėms ar jų atstovams. Kitaip tariant, komentarų autorius įgyvendino savo saviraiškos laisvę ir negalėjo sukelti realios grėsmės baudžiamojo įstatymo saugomos vertybėms. 3) prokuroras vertino ir specialisto išvadoje pateiktus argumentus, jog šiuo komunikacijos aktu neskatinama kaip nors diskriminuoti homoseksualus kaip žmonių grupę ar jokių atskirus asmenis, skiriamus seksualinės orientacijos pagrindu, nekurstoma prieš juos smurtauti ar fiziškai su jais susidoroti. Taigi šis komunikacijos aktas socialinio tinklo vartotojų atžvilgiu nelaikytinas skatinamuoju ir negali būti sėkmingas ar nesėkmingas. Juo tiesiog išsakoma asmeninė nepakanti nuomonė apie kitą konkretų asmenį. 4) komentaras pagal savo objektyvių ir subjektyvių požymių turinį, jų pasireiškimą nėra tokio pavojingumo laipsnio, kad vertinant jį pagal protingumo, proporcingumo, teisingumo ir kitų bendrųjų teisės principų nuostatas būtų pagrįstas represinių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės priemonių (ultima ratio) taikymu.

Tuo tarpu aukštesnysis prokuroras, atnaujindamas nutrauktą ikiteisminį tyrimą akcentuoja tai, jog nėra aiškūs šio nutraukto ikiteisminio tyrimo argumentai, jie neatitinka priimtam procesiniam sprendimui keliamų pagrįstumo standartų. Pirmiausiai pažymima, kad paties nukentėjusiojo elgesio internete viešinant neapibrėžtam skaitytojų ir komentatorių ratui šias jam privačiai kaltininko siūstas žinutes motyvai ir priežastys nebuvo išsiaiškinti, nes nukentėjusysis apie šias aplinkybes nebuvo apklaustas. Taip pat ikiteisminio tyrimo metu nebuvo išsiaiškinta ir tai, ar nukentėjusiajam žinutes siuntęs asmuo šių žinučių taip pat nepaviešino savo iniciatyva. Be to, ikiteisminiame tyrime nebuvo atlikta jokių veiksmų, siekiant patikimai nustatyti žinutes siuntusio asmens tapatybę ir jo buvimo vietą ir jį apklausti arba patikimai jį identifikuoti. O taip pat kaltininko tiksliai ir motyvai siunčiant nukentėjusiajam tokio turinio žinutes ikiteisminio tyrimo metu nebuvo nustatyti.

Pastebima dar viena tendencija, susijusi su BK 170 str. nuostatų taikymu praktikoje. Ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas dėl to, kad ant Vilniaus choralinės sinagogos sienos iš Plačiosios

¹⁷ Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-01-19 ikiteisminio tyrimo Nr. 02-2-00052-21 medžiaga.

gt. pusės yra užrašai rusų kalba: „Žydai sužlugdė antrąjį pasaulinį Vokietijai paliko Staliną juos ir Putiną sužiaurinti liaudį kalėjimais kam?¹⁸“. Taigi ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas esant pagrįstai prielaidai, kad ant sinagogos sienos buvo rasti antisemitinio pobūdžio užrašai. Tačiau specialisto tyrimas nenurodė, kad užrašų tekstu yra skatinama neapykanta prieš žydų tautybės asmenis, todėl ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas. Tuo tarpu aukštesnysis prokuroras savo iniciatyva susipažino ir įvertino ikiteisminio tyrimo medžiagą bei prokuroro nutarimo nutraukti šį ikiteisminį tyrimą teisėtumą ir pagrįstumą, nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą panaikino ir jį atnaujintino. Tokį procesinį sprendimą aukštesnysis prokuroras priėmė šiais pagrindais ir motyvais: 1) byloje buvo surinkti duomenys apie asmenį, kuris šiuos užrašus ant sinagogos sienos užrašė, tačiau dėl nežinomų priežasčių jis BPK numatyta tvarka ikiteisminio tyrimo metu nebuvo apklaustas ir nesiaiškinta, ar tai šis asmuo užrašė šiuos antisemitinio pobūdžio užrašus ant Vilniaus sinagogos sienos, jei taip, kodėl tai padarė, ką norėjo tuo pasakyti, kokie buvo tokio jo poelgio tikslai ir motyvai. 2) aukštesniojo prokuroro nuomone, šios bylos nagrinėjimo dalyku esantys atisemitiniai užrašai ant žydų maldos namų - Vilniaus choralinės sinagogos sienos, vertinant juos aktualios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijos ir Generalinio prokuroro rekomendacijų dėl neapykantos nusikaltimų kontekste, pagal savo turinį ir jų atsiradimo vietą – ant žydų (litvakų) maldos namų sienos, gali būti BK 170 str. 2 d. numatyto nusikaltimo dalyku, nes yra tokie, kuriomis niekinama žmonių grupė ir skatinama neapykanta dėl jų tautybės, o jų diskriminacinis pobūdis yra akivaizdus¹⁹. Taigi šiais pagrindais ir motyvais aukštesnysis prokuroras atnaujino nutrauktą ikiteisminį tyrimą.

Dar vienas įdomus atvejis, kuomet ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas dėl to, jog internetiniame puslapyje www.youtube.com yra paskelbtas vaizdo įrašas pavadinimu rusų kalba „Самый кошерный переворот! Вильнюс, перед посольством РБ 2009“ (liet. „Labiausiai košerinis perversmas“), kuriame šio vaizdo įrašo autorius išsako antisemitizmą ir tautinę nesantaiką kurstančius teiginius, viešai kursto diskriminuoti žmonių grupę, skiriamą religiniu ir tautiniu pagrindu, viešai tyčiojasi iš žydų tautybės asmenų, išreiškia neigiamą požiūrį į žydus, juos niekina, įžeidžia²⁰. Tačiau šis ikiteisminis tyrimas prokurorės nutarimu buvo nutrauktas, konstatavus, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Prokurorės nutarime nurodoma, jog ikiteisminio tyrimo metu nustatytas faktines aplinkybes išanalizavus aktualių teisės normų bei jų turinį atskleidžiančius nacionalinių ir tarptautinių teismų sprendimų kontekste darytina išvada, kad vaizdo įrašė išsakyti teiginiai žydų atžvilgiu neužtraukia baudžiamosios atsakomybės pagal BK 170 str. 2 d., o prisistatęs asmuo šiame vaizdo įrašė išsako savo asmeninę nepakančią nuomonę žydų tautinės ir religinės grupės atžvilgiu. Be to, prokurorės nutarime pažymėta ir tai, kad pastaruoju metu LR nėra su žydų tautine ir religine mažuma susijusios įtemptos socialinės ar politinės situacijos, kurią viešas neigiamos nuomonės apie žydus reiškimas galėtų paaštrinti, eskaluoti ir tokiu būdu keltų realų pavojų žydų tautinės ir religinės grupės ar atskirų jai priklausančių asmenų saugumui, lygiateisiškumui ar kitoms teisėms bei laisvėms. Aukštesnysis prokuroras, susipažinęs su nutrauktu ikiteisminiu tyrimu, priėmė nutarimą atnaujinti

¹⁸ Vilniaus apygardos prokuratūros Vilniaus apylinkės prokuratūros 2021-03-30 ikiteisminio tyrimo medžiaga byloje Nr. 02-2-00056-21.

¹⁹ Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-05-14 nutarimas panaikinti nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą bei atnaujinti ikiteisminį tyrimą Nr. 02-2-00056-21.

²⁰ Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-04-02 ikiteisminio tyrimo Nr. 01-1-42153-20 medžiaga.

nutrauktą ikiteisminį tyrimą²¹. Pagrindiniais jo argumentais buvo tai, kad: 1) būtent tokio pobūdžio antisemitinė neapykantos kalba yra šio ikiteisminio tyrimo dalykas ir šioje kalboje buvo tyčiojama, niekinama, skatinama neapykanta, taip pat ir diskriminacija žmonių grupei dėl jų tautybės; 2) išskyrus Baudžiamąjį kodeksą, nei šuo metu galiojančiame Administracinių nusižengimų kodekse, nei kituose teisės aktuose nėra numatyta jokios atsakomybės už veiksmus, padarytus reiškiant neapykantą asmeniui (asmenims) dėl rasės, tautybės, kalbos, kilmės, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar kitais pagrindais. Esant tokiam teisiniam reglamentavimui, kiekvienu atveju vertinant, ar asmens veika laikytina nusikaltimu, ypatingas dėmesys skirtinas šios veikos pavojingumo laipsniui. Remiantis teismų praktika, vertinant neapykantą kurstančios kalbos pavojingumo laipsnį, didžiausias dėmesys skirtinas dvejoms aplinkybėms - informacijos paskleidimo būdai ir neteisėtų veiksmų intensyvumui; 3) prokurorės nutarime nutraukti ikiteisminį tyrimą remiamasi ir tuo, kad išsakomą asmeninę neigiamą nuomonę apie žydus kalbėtojas iš dalies grindžia tikrai įvykusiais istoriniais įvykiais ir faktais, „tačiau dėl jų pateikia savas interpretacijas ir versijas“, kalba apie įvykius, kurie yra kelių šimtų metų senumo, jų „iš esmės“ nesiejant su šiandiena. Vertinant kalbą šiuo aspektu pastebima, kad ja nėra siekta propaguoti istorijos, ar aiškinti istorinių įvykių priežastis ir pasekmes. Šioje kalboje manipuluojama įsisenėjusiais istoriniais mitais ir stereotipiniais teiginiais apie įsivaizduojamą buvusią ir esamą žydų įtaką. Šia kalba nėra siekiama jokio teisėto ir pozityvaus tikslo (informuoti, šviesti, mokyti, etc.), o tik skleidžiamos neapykantos idėjos apie žydų tautinę grupę. Todėl prokurorės nutarime grindžiant išvadą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo paminėti istorikų straipsniai, kuriuose pristatomi mokslinių tyrimų apie antižydiškas nuotaikas LDK laikais ir juos diskriminuojančius sprendimus rezultatai, yra panaudoti ne itin korektiškai; 4) šiuo metu Lietuvoje egzistuojantis socialinis, istorinis ir net politinis kontekstas yra toks, jog žydai, kurie istoriškai Lietuvoje yra patyrę diskriminaciją bei neapykanta motyvuotus nusikaltimus, dėl savo tautybės yra laikytini išskirtinės teisinės apsaugos reikalaujančia asmenų grupe nuo bet kokių antisemitizmo apraiškų.

Taigi, šioje byloje esanti antisemitinė kalba, skleidžiant iškreiptus ar tendencingai parinktus duomenis apie žydų tautos Lietuvoje istoriją, kultūrą, tradicijas, tikėjimą, įvykius, žeidžiančius tautinę žydų grupę, t. y. duomenis, kuriuose slypi pasityčiojimas, pasibjaurėjimas ir panieka žydų tautai ir jų tikėjimui, yra tokio pavojingumo laipsnio, kad užtraukia baudžiamąją atsakomybę. Atsižvelgiant į visas šias aplinkybes, tokius veiksmus padariusio asmens veiksmų pavojingumo laipsnis yra pakankamai didelis ir pakankamas baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 str. 2 dalį kilti.

Baudžiamojo proceso užbaigimas baudžiamuoju įsakymu

Teisėsaugos institucijų praktikos analizė rodo, jog vis dažniau dėl BK 170 str. numatyto nusikaltimo baudžiamasis procesas užbaigiamas prokuroro pareiškimu dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo. Antai pilietis E.K. buvo pripažintas kaltu padaręs nusikalstamą veiką, numatytą BK 170 str. 3 d. dėl to, kad jis viešai elektroninėje erdvėje, socialiniame tinkle „Facebook“ po įkeltų vaizdo įrašų „Baltic Pride eitynės Vilniuje“ iš savo paskyros parašė žeminantį ir niekinantį homoseksualių asmenų grupę dėl jų seksualinės orientacijos komentarą bei viešai propagavo

²¹ Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-06-01 nutarimas panaikinti nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą bei atnaujinti ikiteisminį tyrimą Nr. 01-1-42153-20.

fizinio smurto idėją ir kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl jo seksualinės orientacijos²². Pagrindiniai teismo motyvai dėl padarytos nusikalstamos veikos siejami su asmens prisipažinimu padarius nusikalstamą veiką, jo tapatybės identifikavimu bei specialisto išvada. Konkrečiu atveju pats nuteistas asmuo teisinosi tuo, jog yra tradicinės orientacijos ir tokios homoseksualių asmenų eitynės jam pasirodė nepriimtinos, jis pasikarščiavo ir norėdamas išreikšti savo nuomonę po vaizdo įrašų parašė komentarą. Specialistas savo išvadoje dėl parašyto komentaro konstatavo, jog homoseksualūs asmenys įvardijami žeminančiu žargonu „pi...“, kuriuos derėtų deportuoti iš šalies, t. y. ištremti. Taip pat vulgariai įvardijant vyrišką lytinį organą išsakomas palankus požiūris į homoseksualių asmenų kastraciją. Taigi, komentaru yra viešai žeminama, niekinama homoseksualių asmenų grupė dėl jų seksualinės orientacijos bei viešai propaguojamos fizinio smurto idėjos, nukreiptos prieš homoseksualių asmenų grupę dėl jų seksualinės orientacijos.

Kitu atveju asmuo buvo nuteistas pagal BK 170 str. 3 d. už tai, kad viešai kurstė smurtauti ir fiziškai susidoroti su žmonių grupe dėl jos seksualinės orientacijos. „Savo „Facebook“ paskyroje pamatęs įkeltą vaizdo įrašą, kuriame buvo demonstruojamos homoseksualių asmenų eitynės, po vaizdo įrašų parašė komentarą „Šaudyt šlykštynes²³“. Pilnai prisipažindamas dėl padarytos nusikalstamos veikos nuteistas pažymėjo, jog gailisi dėl to, supranta, kad toks komentaras galėjo įžeisti homoseksualius asmenis, daugiau komentarų nerašo. Atkreiptinas dėmesys, jog po šio komentaro vartotojo „Facebook“ paskyra buvo užblokuota mėnesiui laiko. Be to, specialistas savo išvadoje tokį komentaro turinį įvardijo kaip homoseksualius asmenis žeminantį, jog komentaru išsakoma deklaratyvi pozicija, kad su jais derėtų fiziškai susidoroti šaudant. Taigi, tokiu komentaru yra viešai žeminama, niekinama homoseksualių asmenų grupė dėl jų seksualinės orientacijos bei viešai propaguojamos fizinio smurto idėjos, nukreiptos prieš homoseksualių asmenų grupę dėl jų seksualinės orientacijos.

Panaši situacija taip pat susijusi su kurstymu smurtauti prieš žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos. Savo „Facebook“ paskyroje pilietis po vaizdo įrašų, kuriame pamatė kaip bučiuojasi du tos pačios lyties asmenys parašė komentarą – „Apmist ir padegt!!!!²⁴“ Anot nuteistojo, jis nėra nusiteikęs prieš homoseksualius asmenis, tačiau toks vaizdas jį papiktino, jog jie viešai tai demonstruoja. Jis pasikarščiavo, nenorėjo pažeminti homoseksualių asmenų grupės, nesiekė kurstyti nesantaikos ar kitaip su jais susidoroti. Padegti taip pat neketino ir ateityje neketina to daryti. Asmuo gailisi dėl savo poelgio, supranta, jog šis komentaras galėjo įžeisti homoseksualius asmenis, todėl daugiau komentarų nerašo. Specialistas savo išvadoje konstatuoja, kad komentare jo autorius deklaratyviai, šūkio forma išsakė savo poziciją, kad su homoseksualiais asmenimis reikia fiziškai susidoroti, prieš tai juos pažeminus, t. y. apšlapinti ir padegti. Tokią komentaro autoriaus poziciją sustiprina naudojami keturi šauktukai. Tokiu būdu teismas konstatavo, kad tokiais savo veiksmais pilietis viešai kurstė smurtauti prieš žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos.

Dar vienas asmuo buvo pripažintas kaltu dėl to, kad savo veiksmais viešai žemino, niekino homoseksualių asmenų grupę dėl jų seksualinės orientacijos bei viešai propagavo fizinio smurto idėją ir kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su asmenų grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl jo

²² Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021-05-24 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-1726-957/2021.

²³ Vilniaus regiono apylinkės teismo 2021-05-25 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-790-927/2021.

²⁴ Vilniaus regiono apylinkės teismo 2021-05-25 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-791-834/2021.

seksualinės orientacijos. „Savo „Facebook“ paskyroje pamatęs įkeltą vaizdo įrašą, kuriame buvo demonstruojamos homoseksualių asmenų eitynės, po vaizdo įrašu parašė komentarą – „naikinti kaip žiurkes juos reikia. Išsigimėlių nereikia Lietuvoje!²⁵“ Nuteistasis nuoširdžiai gailisi savo poelgio, supranta, kad rašydamas tokio pobūdžio komentarą galėjo įžeisti homoseksualius asmenis. Daugiau tokių komentarų nerašo ir nerašys. Anot jo, pamatytas vaizdas jį supykė, kadangi yra tradicinės orientacijos, tokios homoseksualių asmenų eitynės jam nepriimtinos ir jis norėjo tokiu būdu išreikšti savo nuomonę. Pažymėtina, jog po komentaro parašymo buvo užblokuotas jo „Facebook“ profilis. Specialisto išvadoje konstatuojama, jog komentaro autorius homoseksualius asmenis prilygina žiurkėms ir išsako savo poziciją, kad su jais derėtų elgtis kaip su graužikais kenkėjais, t. y. naikinti. Be to, homoseksualūs asmenys įvardijami žeminančiu epitetu „išsigimėliai“. Taip išsakomas požiūris, kad jie Lietuvoje nereikalingi. Teismas padarė išvadą, jog komentaro turinys ir jame vartojami žodžiai patvirtina, jog šis asmuo viešai kurstė smurtauti prieš žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos.

Kitame baudžiamajame procese asmuo socialiniame tinkle „Facebook“ savo paskyroje ties dviejų besibučiuojančių vyrų nuotrauka parašė įrašą „zudyt“ ir tokiu būdu skatino neapykantą.²⁶ Komentaro autorius prisipažino dėl to, kad skatino neapykantą prieš žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos. Savo poelgio motyvą aiškino tuo, jog jis gyveno mažame Lietuvos miestelyje, vadovavosi stereotipais, suprato, kad žmonės turi mažai tolerancijos, visi taip elgiasi ir jis taip pasielgė. Kartu jis suprato, jog nuotraukoje pavaizduoti vaikinai siunčia žinutę, kuri turėtų baigtis priešprieša tarp netradicinės orientacijos žmonių. Tokio komentaro neturėjo rašyti ir neturi savo poelgiui logiško paaiškinimo. Tiesiog užvaldytas emocijų parašė komentarą, nenorėjo tų vaikinų nužudyti ar kas nors kitas juos nužudytų. Nukentėję vaikinai teismui aiškino, jog dėl šio komentaro patyrė šoką bei neigiamus išgyvenimus, labai jautriai į tai reagavo. Specialistas komentaruose pavartotą žodį „zudyt“ savo išvadosse konstatavo kaip nukreiptą į konkrečią žmonių grupę – homoseksualius asmenis, o pats pavartotas žodis „zudyt“ atskleidžia išskirtinai agresyvią komentaro autoriaus reakciją į dviejų besibučiuojančių vyrų nuotrauką. Taigi toks komentaras yra skatinantis neapykantą homoseksualiems asmenims. Taigi, teismas, pasiremdamas byloje surinktais įrodymais konstatavo, jog komentaro autorius skatino neapykantą prieš žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos ir padarė nusikaltimą, numatytą BK 170 str. 2 d.²⁷

Apibendrinant teismų praktikos atvejus, akivaizdi neapykantos nusikalstamų veikų tendencija – rašomi komentarai internetinėje erdvėje ir socialiniuose tinkluose prieš homoseksualius asmenis. Įvertinant baudžiamąjį proceso užbaigimą baudžiamuoju įsakymu atvejus, ryškėja ir pačio neapykantos nusikalstamą veiką padariusio asmens portretas. Tai jauni, dažniausiai vyriškos lyties asmenys, nevedę, vidurinio išsilavinimo (pavieniai atvejai ir su aukštesniu išsilavinimu), dirbantys ir turintys teistumą (dažniausia už nesunkias nusikalstamas veikas) asmenys. Baudžiamąjį procesą užbaigiant baudžiamuoju įsakymu pagrindiniais įrodymais yra paties asmens prisipažinimas, tokio asmens tapatybės identifikavimas ir specialisto išvada. Prisipažinimai dažniausiai grindžiami tuo, jog asmuo yra tradicinės orientacijos, o kitos orientacijos žmonės jiems nepriimtini, todėl pasikarščiavo ir parašė nepadorų komentarą norėdami tik išreikšti savo nuomonę. Asmenys paprastai sutinka, kad rašant komentarus pasirinko per grubius išsireiškimus, nesiekė kurstyti

²⁵ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021-05-27 baudžiamasis įsakymas baudžiamąjame byloje Nr. e1-1727-992/2021.

²⁶ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021-05-19 nuosprendis baudžiamąjame byloje Nr. 1-1245-990/2021.

²⁷ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021-05-19 nuosprendis baudžiamąjame byloje Nr. 1-1245-990/2021.

nesantaikos, susidoroti ar smurtauti, gailisi dėl to ir pasižada daugiau taip nesielgti. Pats tokio poelgio motyvas aiškinamas tuo, jog gyvena nedideliame miestelyje, vadovaujasi susiformavusiu elgesio stereotipu, bandos jausmu – „visi kalba, rašo komentarus, tai ir aš taip padariau“ arba tiesiog neturi logiško paaiškinimo. Pažymėtina ir tai, jog po neapykantos komentarų patalpinimo tokių asmenų „Facebook“ paskyra užblokuojama ir tik ištrynus komentarus atblokuojama. Teismai, vertindami asmenų veiksmus dėl neapykantos kalbos, dažniausia akcentuoja šiuos nusikaltimo požymius: viešą žeminimą, niekinimą homoseksualių asmenų grupės dėl jų seksualinės orientacijos; fizinio smurto idėjos propagavimą arba kurstymą smurtauti.

Manytume, kad net ir ikiteisminio tyrimo nutraukimas asmeniui dėl neapykantos kalbos yra tolygus jo nubaudimui prevencine prasme, suteikiant jam didelius procesinius suvaržymus bei nepatogumus. Be to, ikiteisminių tyrimų nutraukimo bei užbaigimo baudžiamuoju įsakymu viešinimas, manytume, taip pat pasitarnautų kaip prevencinė veikla.

Administracinė atsakomybė ir prevenciniai veiksmai kaip tikslinės priemonės, padedančios suformuoti saviraiškos laisvės ribas

Statistiškai tokių nusikalstamų veikų, kurios sietinos su 170 str. požymiais, nėra daug. Tačiau reikia turėti omenyje, jog ši nusikalstama veika priskiriama latentinėms veikoms, todėl realiai statistika neatspindi tikrosios situacijos. Geriausias būdas stabdyti neapykantos nusikaltimų plitimą – prevencija. Štai elektroninėje erdvėje pradėjęs „patruluoti“ virtualus patrulis, kurio pagrindinė užduotis – nusikalstamų veikų ar administracinių nusižengimų prevencija elektroninėje erdvėje. Trys dirbantys pareigūnai turi užduotį atlikti preventyvius veiksmus, siekiant išvengti pažeidimų elektroninėje erdvėje, todėl jų veiksmai pirmiausia yra ne bausti, o įspėti, kad asmenys nutrauktų galimai neteisėtus veiksmus, o jų nenutraukus – jau vėliau renkama medžiaga, registruojama ir perduodama atitinkamam policijos padaliniiui tolimesniam tyrimui.

Nuo virtualaus policijos patrulio darbo pradžios, t. y. nuo 2021 m. balandžio mėn. iki 2021 m. pabaigos virtualus patrulis sulaukė 2725 pranešimų (Facebook gauti pranešimai – 2963 ir el. paštu gauti pranešimai – 417), 102 (iš jų 62 pačių identifikuota) policijos medžiagos buvo perduotos aplinkybių patikslinimui, tame tarpe 15 iš jų dėl neapykantos kurstymo²⁸.

Kitas dalykas – būtina šviesti, mokyti visuomenę, ugdyti jaunimą orientuojant juos į tolerancijos nuostatas, pagarbą kitai nuomonei, kitai žmonių socialinei grupei, santarvės suvokimą, skatinant pačią visuomenę būti sąmoninga ir supratinga, kad saviraiškos laisvė nėra absoliuti, jog taip pat patiems būtina „jausti“ saviraiškos laisvės ribas. Ypač tai pažymėtina keičiantis socialiniam kontekstui, esant tam tikrų įtampų regimybėi. Pavyzdžiui, dėl Rusijos ir Baltarusijos karinės agresijos prieš Ukrainą Teisingumo ministerija išplatino atmintinę dėl baudžiamosios atsakomybės už neapykantos kurstymą ir karo nusikaltimų neigimą ar viešą pritarimą jiems²⁹. Tokio pobūdžio

²⁸ Remiantis virtualaus patrulio duomenimis, per 2021 m. 8 mėnesius buvo pradėta 20 administracinių nusižengimų teisenų, 23 ikiteisminiai tyrimai, praversti 5 prevenciniai pokalbiai, dėl 12 atvejų tikslintos aplinkybės, taikyti 54 vieši įspėjimai. Plačiau žr. Policijos virtualus patrulis. [žiūrėta 2021-12-01]. Prieiga internetu: <https://www.facebook.com/policijosvirtualuspatrulis/>

²⁹ Visuomenei primenama apie baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą ir karo nusikaltimų neigimą ar viešą pritarimą jiems. [žiūrėta 2022-03-01]. Prieiga internetu: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/visuomenei-primenama-apie-baudziamaja-atsakomybe-uz-neapykantos-kurstyma-ir-karo-nusikaltimu-neigima-ar-viesa-pritarima-jiems>

išplatinta atmintine siekiama priminti visuomenei būti pilietiškai, o savo pasisakymais nepažeisti teisinių nuostatų.

Vienas iš galimų sprendimų, kurie padėtų išgryninti takoskyrą tarp saviraiškos laisvės ir neapykantos kalbos kaip nusikaltimo – administracinė teiseną. Pažymėtina, jog šiuo metu administracinė atsakomybė už neapykantos kurstymą apskritai nėra numatyta. Tam tikri neapykantos kurstymo veiksmai, kurie yra akivaizdžiai amoralūs, neetiški ir pažeidžia tam tikrų visuomenės grupių lygiateisiškumą nesulaukia atsako, nes nesiekia tokio pavojingumo, kurio reikalauja baudžiamoji teisė. Neapykantos kalbos daroma žala sunkiai pamatuojama ir nepagrįstai nuvertinama. Nors už tai yra numatyta baudžiamoji atsakomybė, tačiau sankcijose įtvirtintos bausmės numatytos pakankamai švelnios (pvz., tiek BK 169 str., tiek ir 170 str. maksimali laisvės atėmimo bausmė įtvirtinta iki 3 metų), o patys nusikaltimai laikomi nesunkiais. Tai gal jie ne tokie ir pavojingi? Manytume, jog nepagrįstai pamiršamas administracinių nusižengimų kodeksas, kurį dažnai vadiname „mažuoju baudžiamuoju kodeksu“. Perkeliant į Administracinių nusižengimų kodeksą tyčiojimosi ir niekinimo požymius, būtų galima lengviau identifikuoti tokių veiksmų pavojingumo laipsnį. Žinoma, tiesioginį neapykantos skatinimą ir raginimą diskriminuoti žmonių grupę paliekant baudžiamajame kodekse. Panašios išvalgos teiktos ir Teisingumo ministerijos aiškinamajame rašte, teigiant, kad „egzistuoja tam tikras nebaudžiamumo fenomenas, kuriuo yra piktnaudžiaujama. Tais atvejais, kai neapykantos kurstymas nesiekia pavojingumo, kurio reikalauja baudžiamasis įstatymas bei suformuota teismų praktika, neapykantą kurstantys asmenys apskritai išvengia bet kokios atsakomybės“³⁰. Aiškus atsakomybės diferencijavimas leistų apibrėžti atsakomybę tiek baudžiamajame kodekse, tiek administracinių nusižengimų kodekse, o administracinė atsakomybė asmeniui ir jam nuobaudos paskyrimas būtų laikoma efektyvia priemone. Asmuo, susimokėjęs vieną kartą baudą, kitą kartą jau tokio pobūdžio veikų nedarytų. Tokiu būdu būtų aktyviai realizuojamas ir atsakomybės neišvengiamumo principas.

Išvados

Saviraiškos laisvė yra svarbi žmogaus teisė, kuria realizuojama galimybė laisvai keistis idėjomis, nuomonėmis ir informacija apie valstybei ir visuomenei svarbias problemas ir aktualijas. Saviraiškos laisvės ribojimas galimas tik įstatymo numatytais pagrindais apsaugant kito asmens teises arba visuomenės, kaip visumos, vertybes. Dabartiniuose ikiteisminiuose ir teisminiuose sprendimuose įžvelgiama diskrecija nustatant saviraiškos ribas, o tai sudaro galimybę interpretuoti neapykantos nusikaltimų bei neapykantos kalbos ir saviraiškos laisvės ribas, neaiškiai ir dviprasmiškai traktuoti ir taikyti BK nuostatas.

Atlikta nutrauktų ikiteisminių tyrimų sprendimų dėl BK 170 str. taikymo analizė parodė, kad suformuoti tokių sprendimų pagrindiniai argumentai sietini su neapykantą kurstančios kalbos pavojingumo laipsniu, informacijos paskleidimo būdu sukeltam tam tikras socialines įtampas ir neteisėtų veiksmų intensyvumu. Socialinės įtampos reiškiant neapykantą asmeniui (asmenims) dėl rasės, tautybės, kalbos, kilmės, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar kitais pagrindais savaime nepateisina griežtesnių su tuo susijusių saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimų ir baudžiamosios

³⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso papildymo 83(1) straipsniu ir 589 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60, 129, 135, 138, 169, 170 ir 170(1) straipsnių pakeitimo įstatymo.

atsakomybės kaip ultima ratio taikymo. Iš esmės pripažinus tokių veikų pavojingumo laipsnio, dėl kurio galima baudžiamoji atsakomybė, nebuvimą, pagrįstai formuojasi prielaidos administracinės teisenos taikymui.

Baudžiamojo įsakymo priėmimu argumentai šios kategorijos bylose dažnu atveju remiasi padariusio veiką asmens prisipažinimu, dėl ko iš esmės gali formuotis prielaidos dvejopai įrodinėjimo praktikai – asmeniui, neprisipažinus tokios veikos padarymu, tolimesnio sprendimo argumentai sietini su argumentais, aptartais nutraukimo atveju: neapykantą kurstančios kalbos pavojingumo laipsniu, informacijos paskleidimo būdu sukeltam tikram socialines įtampas ir neteisėtų veiksmų intensyvumu. Todėl pagrįstai manytina, kad nepriklausomai nuo asmens reiškiamos pozicijos dėl padarytos veikos, turėtų būti taikomi vienodi vertinimo argumentai galutiniam sprendimui priimti.

Teisinių ir švietimo instrumentų taikymas padėtų sėkmingiau išgryninti neapykantos kalbos ir saviraiškos laisvės ribas. Siūlytina Administracinių nusižengimų kodekse numatyti atsakomybę už veiksmus, padarytus reiškiant neapykantą asmeniui (asmenims) dėl rasės, tautybės, kalbos, kilmės, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar kitais pagrindais, t. y. perkelti BK 170 str. 1 d. nuostatas į Administracinių nusižengimų kodeksą, o minėtame straipsnyje numatant atsakomybę už neapykantos kurstymą, taip realizuojant atsakomybės neišvengiamumo principą. Aiškų atsakomybės diferencijavimas ir prevencinių veiksmų vienovė padėtų užtikrinti sklandžią saviraiškos laisvės ir neapykantos ribų takoskyrą.

Literatūra

1. Bilius M., Navickienė Ž., Velička V. Hate crimes: evaluation of Lithuanian courts' decisions in the light of the practice of the European Court of Human Rights. Vytauto Didžiojo universitetas. *Baltic Journal of Law & Politics*. 2021, 14 (1). P. 22-47.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Roma, 1950 metų lapkričio 4 diena. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018-07-18 sprendimas byloje Mariya Alekhina ir kiti prieš Rusiją (peticijos Nr. 38004/12). Prieiga internetu: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-184666%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-184666%22]})
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020-01-14 sprendimas byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą (peticijos Nr.4128/150). Prieiga internetu: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/BEIZARAS_ir_Levickas_2020_sprendimas.pdf
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020-05-20 sprendimas byloje Carl Jóhann Lillindahl v. Iceland (application no. 29297/18). Prieiga internetu: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-203199%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-203199%22]})
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021-09-02 sprendimas byloje Affaire Sanchez c. France (application no. 45581/15). Prieiga internetu: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-211599%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-211599%22]})

7. Isokaitė I. Neapykantos kalbos: saviraiškos laisvės ribų beieškant. Lietuva Europos Taryboje: dvidešimt narystės metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių ir pranešimų rinkinys. Vilnius: Spauda, 2014. P. 221-246.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021-04-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-56-511/2021.
9. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020-03-30 įsakymu Nr. 17.9.-4265 patvirtintas „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo ypatumų metodinės rekomendacijos“. Prieiga internetu: https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2020/04/neapykantos_nusikaltimu_tyrimo_metodines_rekomendacijos.pdf
10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso papildymo 83(1) straipsniu ir 589 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 60, 129, 135, 138, 169, 170 ir 170(1) straipsnių pakeitimo įstatymo.
11. Manual on Joint Hate Crime Training for Police and Prosecutors. OSCE/ODIHR 2018. P. 19. Prieiga internetu: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/b/402296.pdf>
12. Navickienė Ž., Miliūnė K. Pareigūnų veiksmai neapykantos nusikaltimų atvejais ir prevencinė veikla užkardant neapykantos nusikaltimus. Mokymo ir metodinė priemonė. Kaunas: Lietuvos žmogaus teisių centras. 2020. P. 1-243.
13. Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: situacijos Lietuvoje apžvalga. 2020. Prieiga internetu: <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2021/02/NEAPYKANTOS-NUSIKALTIMAI-IR-NEAPYKANTOS-KALBA-SITUACIJOS-LIETUVOJE-AP%C5%BDVALGA.pdf>
14. Policijos virtualus patrulis. Prieiga internetu: <https://www.facebook.com/policijosvirtualuspatrulis/>
15. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Kriminalinės policijos Nusikaltimų nuosavybei tyrimo valdybos 1 - ojo skyriaus vyresniosios tyrėjos 2019-07-08 nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą medžiagoje Nr. M-1-01-43801-19.
16. Vilniaus apygardos prokuratūros 2020-10-08 nutarimas panaikinti nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir pradėti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminio tyrimo Nr. M-1-01-43801-19.
17. Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-01-19 ikiteisminio tyrimo Nr. 02-2-00052-21 medžiaga.
18. Vilniaus apygardos prokuratūros Vilniaus apylinkės prokuratūros 2021-03-30 ikiteisminio tyrimo medžiaga byloje Nr. 02-2-00056-21.
19. Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-04-02 ikiteisminio tyrimo Nr. 01-1-42153-20 medžiaga.
20. Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-05-14 nutarimas panaikinti nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą bei atnaujinti ikiteisminį tyrimą Nr. 02-2-00056-21.

21. Vilniaus apygardos prokuratūros 2021-06-01 nutarimas panaikinti nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą bei atnaujinti ikiteisminį tyrimą Nr. 01-1-42153-20.
22. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021-05-19 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1245-990/2021.
23. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021-05-24 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-1726-957/2021.
24. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2021-05-27 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-1727-992/2021.
25. Vilniaus regiono apylinkės teismo 2021-05-25 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-790-927/2021.
26. Vilniaus regiono apylinkės teismo 2021-05-25 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. e1-791-834/2021.
27. Velička V., Gutauskas A., Navickienė Ž., Laužikas L. Institucijų atsakui į neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus. Mokymo metodologija. Vilnius, 2022.
28. Visuomenei primenama apie baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą ir karo nusikaltimų neigimą ar viešą pritarimą jiems. Prieiga internetu: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/visuomenei-primenama-apie-baudziamaja-atsakomybe-uz-neapykantos-kurstyma-ir-karo-nusikaltimu-neigima-ar-viesa-pritarima-jiems>

HATE CRIMES AND HATE SPEECH: WHERE DOES THE LIMITS OF FREEDOM EXPRESSION BEGIN AND END?

Aurelijus GUTAUSKAS
Vilnius university

Žaneta NAVICKIENĖ
Mykolas Romeris university

Summary

The right to self-expression - the human right exercised by every democratic state on topical issues of the state and society and other important issues. However, the implementation of this right cannot be unlimited. Its realization may be restricted in the light of other protected interests, goodness and fundamental values, that may suffer more harm than the freedom of expression itself. This article focuses on the distinction between permissible and prohibited acts, based on national pre-trial and judicial practice, as well as the case law of the European Court of Human Rights (ECHR), it is discussed where the boundaries between criminal liability for violating the right to self-expression and one of the values of democracy are freedom of expression.

Analysis of the decisions of terminated pre-trial investigations on Art. 170 has shown that the main arguments for such decisions are related to the degree of danger of hate speech, causing certain social tensions and the intensity of illegal activities through the dissemination of information. Social tensions

against a person (s) on the grounds of race, nationality, language, origin, religion, belief or other reasons do not in themselves justify stricter restrictions on the exercise of freedom of expression and the application of criminal liability as an ultima ratio. In principle, the recognition of the absence of a degree of danger which may lead to criminal liability, in such acts justifiably creates preconditions for the application of administrative justice.

Arguments for the adoption of a criminal order in this category of cases are often based on the confession of the person who committed the act, which may in principle give rise to a dual practice of proving the offense. It is therefore reasonable to assume that the same reasoning should apply to the final decision, regardless of the individual's position on the act committed.

The use of legal and educational instruments would be more successful in clearing the boundaries of hate speech and freedom of expression. It is recommended that the Code of Administrative Offenses provide for liability for acts of hatred against a person (persons) on the grounds of race, nationality, language, origin, religion, belief, opinion or other grounds, i. y. transferring Art. 170 of the Criminal Code. 1 d. provisions of the Code of Administrative Offenses, while Art. 170 providing for liability for incitement to hatred, thus realizing the principle of the inevitability of liability. A clear differentiation of liability and unity of preventive action would help to ensure a smooth demarcation line between freedom of expression and hatred.

Keywords: *hate crime, hate speech, freedom of expression.*